

УДК 94:327

ТУРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА ТА ЇЇ МОДЕЛЬ ДИПЛОМАТІЇ XXI СТОЛІТТЯ: ІНТРОДУКТИВНИЙ ВИМІР

Сучасні виклики й загрози світовій і регіональній безпеці, нерозв'язані проблеми політичного та економічного порядку міжнародного життя привели до появи низки нових, ще не апробованих моделей і схем розбудови держав. Серед них – турецька модель демократії в якості платформи для лідерства в мусульманському суспільстві регіону має безперечний науковий і практичний інтерес. Увага акцентується на особливостях формування й розвитку моделі дипломатії Турецької Республіки в умовах поліцентричного світу XXI століття.

Ключові слова: турецька модель, сучасні виклики, демократія, проекти, інституціоналізація, зовнішня політика, дипломатія, Турецька Республіка, Україна.

Постановка наукової проблеми та її значення. З посиленням ролі Турецької Республіки на світовій арені, а також з її активним економічним, політичним та інституціональним розвитком, важливим і актуальним на сьогодні є вивчення дипломатичної практики і зовнішньополітичної ситуації в цій країні, яка має всі шанси стати потенційним лідером мусульманського світу¹.

Зазвичай, наукова думка виокремлює два типи державних систем (режимів): демократичні й такі, що є далекими від демократичних засад. Тим часом історія демократизації Туреччини та світовий досвід свідчать про те, що можливі й інші варіанти засад державних систем. Протягом останніх років у світлі

ЦІВАТИЙ В.Г.,
Перший проректор
Дипломатичної
академії України
при МЗС України,
кандидат історичних
наук, доцент
кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
Заслужений
працівник освіти
України

¹ Давутоглу Ахмет. Региональный поход к глобальному миру / А. Давутоглу // Россия в глобальной политике. – 2010. – № 1. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/42/13268.html> [03.04.2017]

риторики про нормалізацію ситуації в Туреччині, стверджувалося, що ця країна стала на шлях демократизації, яка має всі ознаки *розвинутої демократії*. І що турецька державна модель у деяких моментах навіть перевершує Європу. Розбудувавши демократичні засади, як передбачалося, надалі демократія по-турецьки мала розвиватися на основі анкарських, а не копенгагенських критеріїв Європейського Союзу. Головна ідея турецької схеми полягала в усуненні від влади режиму військової опіки та прихід до політичних важелів цивільних осіб.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Турецькій тематиці присвячено чимало наукової та науково-популярної літератури, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Однак аналітичних робіт серед історіографічних джерел зустрічається доволі мало. І особливо складно віднайти аналітичну літературу, присвячену сьогоденню сучасних турецьких реалій.

Дана проблематика є сферою наукових інтересів зарубіжних дослідників – турецьких (С.Оган, Ф.Сьонмезоглу, Дж.Явуз, Д.Алтинбаш, Е.Гювен), зарубіжних (В.Аватков, А.Сотниченко, А.Ніколаєвич, Д.Давтян, Т.Терехов, О.Баркан, Р.Ізмайлов, Д.Ягудіна) та ін.

В українській історіографії дана тема ще не була об'єктом спеціального наукового дослідження, але окремі аспекти були відображені в роботах українських дослідників із турецької тематики (А.Кримський, В.Сергійчук, Б.Сергійчук, С.Корсунський, О.Міщенко, Н.Мхітарян, Н.Татаренко, Г.Фісун, В.Ціватий, Л.Чекаленко, О.Чубрикова та інші).

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів. Таким чином, у Туреччині склався режим, за яким політична влада перебуває в руках військових і армії, і який називається *мілітократія*. Перш, ніж безпосередньо перейти до викладу заявленої теми, спробуємо визначити сам термін «мілітократія». Отже, загалом можна говорити про ситуацію, коли керівництво країни складається головним чином із військових і представників служби безпеки², для яких найбільш характерними рисами є невдоволення з приводу падіння колишнього престижу держави й втрати її колишньої впливовості. Мілітократичний спосіб управління державою є доволі розповсюджений на Близькому Сході, а також в інших частинах неза-

хідного світу, простір якого рясніє подібними прикладами. Туреччина не була винятком і також пережила цю стадію розвитку. Основна особливість даних режимів полягає в тому, що військові або безпосередньо володіють всією повнотою влади, або в будь-який момент захоплюють владу за допомогою перевороту. Цивільні особи перебувають при владі до тих пір, поки вони діють відповідно до вимог військових. На практиці ж управління країною фактично здійснюють військові. У зв'язку із зазначеним, на порядку денному постають такі поняття, як «переворот» і «путч». У цьому питанні ми підтримуємо думку російського політолога Бориса Вишневецького, який визначив поняття «переворот» у зв'язку з розпуском парламенту в Росії в 1993 році наступним чином: «Путчем називається невдалий державний переворот. Вдалий переворот називається поетапною конституційною реформою»³.

Сумніви щодо реалізованої в Туреччині демократичної моделі розвитку з'явилися у зв'язку з деякими подіями кінця 2013 року. Серед більшменш відомих у першу чергу назвемо зіткнення навколо парку в центрі Стамбулу, коли влада замість того, щоб прислухатися до думки людей, що вийшли на вулиці, обрала метод ігнорування й насилля, назвавши невдоволення людей змовою, організованою закордонними ЗМІ, зовнішніми силами з метою послабити уряд.

По-друге, в країні вибухнули корупційні скандали на вищому рівні. У політичній науці режими, за яких корупційні правопорушення набувають системного характеру, називаються *клеттократією*⁴. Цей термін походить від поняття «клептоманія», який передбачає хворобливу схильність до крадіжок. Подібні клеттократичні режими засновані на зростанні впливу утримуваних владою політиків і їх особистого благополуччя шляхом отримання особистої вигоди через державний апарат. Державна скарбниця при цьому використовується як особистий сейф управлінців. У цьому зв'язку слід зауважити, що турецька політична модель ледь позбувшись мілітократії, не перейшла до демократії, а опинилася в пастці клеттократії.

³ Вишневецький Б. Для кого мы таскали каштаны из огня? / Б. Вишневецький // Российская Федерация сегодня. – 2001. – 16 августа. – С. 80-81.

⁴ Клеттократія (з грец. Κλέτταιν – красти, грец. κράτος – влада) – публіцистичний термін, яким позначають владу крадіїв; Вадим Новіков: Клеттократія. Частина 3. Український досвід. – 2013. – 13 серпня. – Режим доступу: <http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/11492> [09.04.2017]

² Кейрэтники Э. Работа для мальчиков: новая «милитократия» Путина // The Wall Street Journal. – 16.06.2003. – Режим доступу: www.ural.ru/lenta/society/2003,06,16,0.html?show_news=28640 [16.03.2017]

Припущення про переворот і міжнародні змови, які методично, регулярно озвучуються турецькими ЗМІ, насправді підтверджують, що існуючий в Туреччині режим можна визначити не тільки як клептократія. Влада, яка у свідомості людей конструює все нові страхи і привертає увагу населення до внутрішніх і зовнішніх небезпечних елементів, можна назвати *конспірократією*⁵.

І в цьому сенсі конспірократія виконує тактичну функцію, забезпечуючи гарантію збереження клептократії. Якщо кожна проблема, що виникає, і кожна опозиція, що критикує діючу владу, презентуються громадській думці як частина певної змови, це означає, що в процесі управління даною країною бере участь конспірократія.

Нестабільність внутрішньополітичного життя Туреччини підживлюється постійною боротьбою між провідними політичними силами країни: Партією справедливості і розвитку, Народно-республіканською партією та Партією націоналістичної дії. Правляча Партія справедливості і розвитку (ПСР) захищає ісламські принципи та одночасно проводить соціальну й секулярну політику. Народно-республіканська партія заявляє про свою прихильність принципам Кемалю Ататюрка, а Партія націоналістичної дії пропагує націоналізм і зосереджує увагу на перевазі турецької нації та турецької культури.

Загальне невдоволення в країні можна пояснити тим, що народ втомився від багаторічного протистояння олігархічних кланів і світських рухів, жорсткого поділу політиків на кемалістів і ісламістів. Хоча прем'єр-міністр Р. Ердогану вдалося об'єднати суспільні традиції, співіснування ісламу з ознаками демократії: прем'єр уміло поєднував м'яку ісламську риторичку з економічним лібералізмом, послабленням політичних заборон і щирим бажанням приєднатися до Європейського Союзу.

Однак, як стверджують турецькі оглядачі, за демократичним фасадом поступово демонтувалася стара Туреччина: був «очищений» і змінений суддівський склад, під контроль потрапили всі великі медіа-групи, були ізольовані невідконтрольні генерали, реформовано освіту з ухилом на ісламізацію тощо⁶.

У цьому зв'язку особливу увагу привертає оновлений зовнішньополітичний курс Турецької

Республіки, який визначається такими основними факторами:

- здійснення політики добросусідства з прикордонними державами: реалізація концепції «нуль проблем із сусідами»;
- послідовне зміцнення двосторонніх та багатосторонніх відносин з багатьма країнами світу;
- поглиблення політичного діалогу та розвиток торгівлі.

Нагадаємо, що Туреччина є повноправним учасником ООН і єдиною мусульманською країною-членом НАТО.

Туреччина прагне підтримувати добросусідські відносини з Іраном, розвивати торговельно-економічні відносини з Російською Федерацією, Китайською Народною Республікою та іншими країнами. Досить згадати розширення турецько-іранського торговельно-економічного співробітництва, що дозволило значно поліпшити політичні відносини цих двох регіональних наддержав.

У той же час важко назвати успішною і позитивно охарактеризувати реалізацію зовнішньополітичної концепції «нуль проблем із сусідами». Вірменське, грецьке і кіпрське питання заморожені, через сирійську проблему ускладнилися взаємини з Іраном. Протягом багатьох років Туреччина наполегливо веде переговори про вступ до Євросоюзу. Однією з перешкод на шляху до євроінтеграції Туреччини є кіпрська проблема, яка, фактично, блокує просування турецького питання до членства в ЄС.

Особливе місце в турецькій політиці займає питання геноциду вірмен, яке періодично привертає увагу міжнародної громадськості. Нагадаємо про погіршення в цьому зв'язку відносин Туреччини з Францією, коли президент Франції Ніколя Саркозі прийняв закон про введення кримінальної відповідальності за заперечення геноциду вірмен у Туреччині.

У відповідь Туреччина відкликала свого посла з французької столиці. Слід зазначити, що громадська думка у Франції визнає проблему геноциду вірмен, хоча не вважає її вкрай загостреною. Спостерігається погіршення відносин Туреччини з Сирією, а також з Ізраїлем. З подіями в Сирії пов'язане загострення внутрішньополітичної ситуації в Туреччині, де урядові сили почали успішніше діяти проти збройної опозиції⁷.

⁵ Утаємниченість у всіх державних і чиновницьких справах, нав'язування страхів і невизначеності.

⁶ Stratfor: Стратегія Турції. – Stratfor. – Режим доступу: http://zvezda.ru/geo/2012/04/18/stratfor_turkey.htm [13.02.2017]

⁷ Корсунський С.В. Українсько-турецькі відносини: минуле, сьогодення, завтра... / С.В. Корсунський // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2011. – Вип. 17. – С. 24-31.

У зв'язку з вищезазначеним зауважимо, що одним з мотивів протесту проти лідируючої Партії справедливості і розвитку (ПСР) є ворожість багатьох верств турецького населення по відношенню до США і Європейському Союзу, які сприймаються як такі, що ставлять під удар незалежність країни. Зрозуміло, опозиція засуджувала і Ізраїль, як уособлення імперіалістичного Заходу, однак, ситуація змінилася і змінилася риторика правлячої партії з метою посилення свого впливу і переорієнтацією із Заходу на Схід.

Таким чином можна констатувати, що не спромігшись приєднатися до Європи, Туреччина почала боротьбу за лідерство в мусульманському світі. Зневірена щодо приєднання до Європейського Союзу, правляча партія Р. Ердогана ПСР поступово наближає країну до альтернативного шляху – до ісламу⁸.

Турецька Республіка у поліцентричному світі XXI століття постала перед низкою доволі небезпечних зовнішньополітичних невирішених проблем, у тому числі й територіальних міжнародних спорів. Серед них – комплекс морських, повітряних і територіальних суперечок з Грецією в Егейському морі; питання про статус Північного Кіпру; боротьба за контроль над водами Верхнього Євфрату. Проти турецьких гідрологічних проектів у цьому регіоні висловлюють протест Сирія та Ірак, оскільки турецькі греблі приводять до нестачі води в її сусідів. Здавалося б, певний прогрес був досягнутий у переговорному процесі з Вірменією.

Швейцарські посередники сприяли підписанню у м. Цюріху 10 жовтня 2009 року угоди між Вірменією і Туреччиною про відновлення дипломатичних відносин. Однак, жодна зі сторін не ратифікувала цю угоду і зближення залишилося лише заявленим на папері. Причиною такої ситуації, що скоріше було приводом, турецька влада офіційно назвала «вибухові розробки на прикордонних кар'єрах у Вірменії, що загрожує середньовічним руїнам міста Ані», розташованому на турецькій території поблизу вірменського кордону з протилежного боку долини Арпачай (Аграсау, вірмен. – Ахурян).

Неофіційною причиною, як можна припустити, стала негативна реакція Азербайджану на турецько-вірменське зближення: МЗС Азербайджану заявило, що нормалізація відносин Єревану і Анкари щодо врегулювання Карабахського конфлікту «кидає тінь на братерські відносини між Туреччиною

і Азербайджаном». Незважаючи на важливість «відкриття всіх кордонів і комунікацій», у Баку вважають, що це рішення ставить під сумнів мир і безпеку в регіоні.

Туреччина опинилася перед викликом як внутрішньополітичних, так і зовнішніх проблем. Серед таких – найбільш небезпечних для цілісності країни, є проблема курдських сепаратистів. Даний конфлікт істотно зачіпає національні інтереси Туреччини, створивши зону нестабільності в регіоні, безпосередньо загрожує національній безпеці країни. Туреччина з побоюванням ставиться до спроб Іраку й Сирії стримувати Анкару, діючи через курдських бойовиків. Нагадаємо, що курди є найбільшою у світі нацією, що не отримала самовизначення. Туреччина й донині здійснює військові операції на території Іраку проти курдів. З часу початку повстанської боротьби курдів-сепаратистів у 1984 році турецькі війська здійснили десятки рейдів у Північний Ірак, у результаті чого постраждали десятки тисяч курдів.

Курдська питання тісно пов'язане з загальними регіональними проблемами. Від його розв'язання залежить також і майбутнє Іраку, який має визначити ступінь автономії іракського курдського регіону, що у свою чергу може вплинути на турецьких курдів. Нагадаємо, що в Туреччині чисельність курдського населення стрімко зростає, вони становлять третину населення країни і половину його приросту, а число етнічних турок скорочується. Із збільшенням чисельності посилюються вимоги курдів про самовизначення й створення власної держави.

Для забезпечення регіональної безпеки, економічної та геополітичної стабільності Турецька Республіка намагається вирішити курдську проблему всіма можливими на сьогоднішній день засобами. Саме в курдському питанні Р. Ердогану вдалося досягти певних успіхів: прем'єр вибачився перед заа-алавітами⁹ і курдами за різанину 1937-1938 років у Дерсімі (*Dersim*), примирився з Курдської робочої партією, яка зобов'язалася вивести збройні загони з турецької території на південному сході. При цьому привертає увагу риторика прем'єра: усі ці позитивні кроки супроводжувалися поширенням гасла про єдиний «османський народ», єдине поняття, що здатне об'єднати турків і курдів. Туреччина, налагодивши переговорний про-

⁸ «Панорама» (Вірменія). – Режим доступу: <http://vostexpress.org/r-safrastyan-strategiya-turtsii-na-blizhnem-vostoke-privela-k-vozniknoveniyu-napryazhennosti-v-otnosheniyah-s-ssha/> [09.12.2016]

⁹ Заа́ або Димлі – іранський народ, що мешкає на сході Туреччини у верхів'ях Тигру та Євфрату і якого вважають частиною курдського етносу. Від власне курдів зааки відрізняються мовою прикаспійського походження, а також релігією шийтського напрямку ісламу, що називається алавізмом, яку сповідує значна частина народу заа.

цес з «власними» курдами, які проживають на її території, у той же час висловила заклопотаність з приводу статусу курдів в Іраку (2009 р.).

Курдська проблема є ахіллесовою п'ятою Туреччини, використовуючи яку турецькі недоброзичливці можуть впливати не тільки на внутрішнє становище в цій країні, але й безпеку всього регіону.

Слід зазначити, що на початку XXI століття турецька зовнішньополітична стратегія переживає перехідний період. Зміна стратегії викликана тим, що країна більше не обмежена рамками «холодної війни», їй не потрібно бути частиною будь-якого альянсу. Однак, її основи самостійної регіональної політики ще не закладені.

Туреччина не може контролювати весь регіон, але разом з тим і не може не реагувати на існуючі виклики її безпеці. Показовим у цьому плані став останній інцидент, пов'язаний з Сирією – географічним сусідом Туреччини. У даній ситуації Анкара зайняла наступну позицію: турки утримуються від відкритих дій щодо Сирії, але мобілізують всі сили на випадок, якщо ситуація вийде з-під контролю.

Ситуація в сирійському питанні ускладнюється ще й наявним територіальним конфліктом між Сирією та Туреччиною. Нагадаємо, що перед скасуванням французького мандата наприкінці тридцятих років минулого століття Туреччина захопила частину сирійської території – Александреттський санджак, населений на 40% турками. Цей район на узбережжі Іскендерунської затоки Середземного моря нині є турецькою провінцією (мулом) Хатай, історично відомий як Александреттський санджак (грецька назва Іскендерун).

Сирійська нестабільність негативно віддзеркалилась і на економічних інтересах Туреччини. Різко скоротився торговельний оборот між Туреччиною і Сирією. Згідно з останньою інформацією, у 2013 році за обсягами торговельно-економічного співробітництва Сирія посіла 49 місце, хоча ще у 2010 році вона була на дев'ятнадцятій позиції в списку країн-імпортерів турецької продукції. У грошовому еквіваленті наведемо наступні цифри: у 2010 році Туреччина експортувала до Сирії товарів на суму в 1 млрд. 854 млн 742 тис. доларів США, а у 2011 році ця сума скоротилася майже на 250 млн. доларів. Основною причиною уповільнення турецького експорту є внутрішня нестабільність сирійської держави¹⁰.

¹⁰ ІА REGNUM «Новости» Экономика / Финансы» В Турции падает экспорт и растет импорт. – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/economy/1739238.html>; <http://svit.ukrinform.ua/Turkey/turkey.php?menu=economy> [29.11.2016]

До вищезгаданих проблем додається досить гостре питання нестачі в регіоні водних ресурсів та їх розподілу. У Турецькому Курдистані розташований весь гідропотенціал басейнів річок Тигр і Євфрат, від якого залежить Ірак і Сирія. Названі країни зобов'язалися ще в 1946 році повідомляти одне одного про реалізовані на своїх територіях гідропроєкти. У 1980 році для цих цілей було створено Спільний технічний комітет (СТК) з питання Тигру і Євфрату, на який покладено функцію розподілу квот на воду.

У 1990 році СКТ визначив потреби трьох країн басейну на воду Євфрату та Тигру. Однак Туреччина самостійно розробила і почала реалізацію грандіозного Проекту Південно-Східної Анатолії (ПСА), який оцінювався в 32 млрд. доларів США. Проектом передбачено будівництво 22 гребель, 19 великих ГЕС і збільшення площі зрошувальних турецьких земель на 1,7 млн гектарів. У результаті часткової реалізації проекту виробництво електроенергії досягло 27 млрд. кВт-год. на рік, що склало більше половини всієї виробленої в Туреччині електроенергії.

Дешева електроенергія, вироблена в Курдистані в рамках Проекту ПСА, стимулювала у 1990-ті роки економічний бум і різке зростання промислового виробництва в Туреччині¹¹. Водночас, ситуація з водою викликала масу проблем у сусідніх з Туреччиною Іраку і Сирії. За оцінками експертів, повна реалізація Проекту ПСА зменшить річковий стік до Сирії на 50%, що вже підтверджується. Оскільки єдиними джерелами води в Сирійській пустелі є річки, що стікають з гір Курдистану.

Сирія глибоко залежить від проєктів, що реалізуються в Туреччині. Водночас, плани Сирії з будівництва власних нових гребель через зменшення стоку Євфрату, одна з яких повинна була повернути русло річки Тигр, загрожують іракським ГЕС. У 2007 році в Дамаску на черговому засіданні СТК по Тигру і Євфрату сирійська і іракська сторони висловили стурбованість відновленням будівництва ще однієї турецької греблі Проекту ПСА – Ілісу, оскільки запуск цієї греблі зменшить стік річки Тигр до Іраку. Ірак намагався захистити свої інтереси, однак турецька сторона відкинула іракські доводи як неприйнятні. В арабському світі такі дії Туреччини однозначно оцінювалися як навмисне позбавлення арабських країн вод Тигру і Євфрату.

¹¹ Глобальная стратегия «Росатома». Часть 2. Турция. – Режим доступу: http://www.odnako.org/blogs/show_32386/ [16.01.2017]

Особливі відносини складаються в Туреччині з іншим сусідом – Іраном. Не будемо згадувати про багаточисельні війни між країнами за прилеглі території Вірменії, Азербайджану, Грузії, Курдистану та Іраку. Нині, у XXI столітті на порядок денний виходить боротьба двох держав за лідерство в регіоні. Хоча іранський сучасний правлячий режим сприймається в нинішній Туреччині як дружній, геополітичні інтереси двох країн є протилежними.

Союз між сунітською Туреччиною і шиїтським Іраном важко уявити міцним, оскільки існує доволі глибокий релігійний конфлікт між двома гілками ісламу, це – по-перше. І, по-друге, сунітська Туреччина не може собі дозволити активно підтримувати шиїтський ядерний Іран, оскільки його ядерні ракети радіусом дії у 2000-2500 кілометрів здатні вразити Стамбул. Таку ситуацію Туреччина змушена розглядати як небезпечну, й вважає її прямою загрозою.

Вірогідно, така небезпека підштовхнула Туреччину до розгляду важливого питання про майбутню ядерність Туреччини.

Одним з перших кроків на цьому шляху можна розглядати побудову в країні атомної електростанції. Турецький уряд обрав японсько-французький консорціум для будівництва атомної електростанції на Чорноморському узбережжі. Японсько-французький консорціум має намір розпочати будівництво чотирьох реакторів потужністю 1,100 мегават (менша за розміром та менш дорога версія європейських герметичних реакторів третього покоління). Вартість проекту оцінюється приблизно у 22 млрд. дол. США. За деякими припущеннями, саме японська сторона розглядає можливість надання коштів на реалізацію Туреччиною цього масштабного проекту. Згідно з попередніми оцінками, будівництво атомної електростанції може розпочатися у 2017 році та завершитися до 2023 року¹².

Невдала спроба набуття членства в Європейському Союзі, зміна матриці турецько-американських відносин, звільнення від радянської залежності в результаті зникнення СРСР привели Турецьку Республіку до потреби формування нової зовнішньополітичної стратегії. У нову основу цієї стратегії закладені такі фактори, як відсутність явних зовнішніх загроз, високі темпи внутрішнього економічного зростання, наявність найсильнішої армії в регіоні і наявність слабких сусідів.

Для оточення Туреччини і сьогодні характерні нестабільна ситуація в Іраку та Сирії, існування

ймовірності війни між Іраном, Ізраїлем і/або Сполученими Штатами Америки. У Кавказькому регіоні – нещодавнє російське вторгнення в Грузію (2008 рік), перманентний конфлікт між Вірменією та Азербайджаном. На Балканах після закінчення трагічної війни в Косово спостерігається стагнація економіки і, як наслідок, потенційна нестабільність. Досить цікаву зміну конфігурації політичних сил ми спостерігаємо на Кавказі. Три країни – Туреччина, Азербайджан і Грузія зміцнили свій союз, підписавши Тристоронню декларацію в Трабзоні (2012 р.), що свідчить про всезростаючу економічну і стратегічну взаємозалежність цих держав. У червні 2012 року міністри закордонних справ країн трійки заявили про зобов'язання підтримувати одне одного в міжнародних організаціях, і в першу чергу в євроатлантичній інтеграції.

Декларація також підтвердила прихильність трійки поважати суверенітет одне одного, територіальну цілісність і непорушність кордонів. Союз трьох держав намітився ще на початку 1990-х років і спирався на транзитну взаємозалежність у питанні постачань енергоносіїв (Баку – Тбілісі – Джейхан (БТД), Південно-Кавказький трубопровід та інші проекти).

Економічна та політична стратегія Анкари залежить від стабільного і об'ємного потоку вуглеводнів з Азербайджану і в цілому Каспійського регіону, щоб не тільки забезпечити Туреччину необхідною енергією, а й віднайти диверсифікаційні шляхи для країн ЦСЄ, минаючи проблемну Росію.

Таким чином три країни виступили б як міст для євроатлантичної інтеграції, розширивши її вплив на територію – до Каспію. Ідеї «моста» були викладені в книзі міністра закордонних справ Туреччини А. Давутоглу «Стратегічна глибина» (Stratejik Derinlik, 2001 р.), де стратегічна глибина припускає переорієнтацію турецької зовнішньої політики із Заходу на Близький Схід, Балкани і Кавказ.

Саме ці регіони, що названо об'єктами стратегічної глибини, покликані перетворити Туреччину в самостійний полюс сили. У цій схемі Азербайджану випала відповідальна роль забезпечення енергоресурсами, тобто стати основою турецької стратегії. Грузія увійшла до трикутника в якості природної сполучної ланки між Туреччиною та Азербайджаном. Для самої Грузії співпраця з Туреччиною, членом НАТО і учасником зони вільної торгівлі з ЄС, може слугувати певним вікном в Євро-Атлантику.

¹² Türk dış politikasının analizi. – İstanbul, 2016. – P. 96-101.

Таким чином, трилатералізм пояснюється зростаючою потребою Туреччини в енергоресурсах, енергетичною здатністю Азербайджану і участю Грузії для з'єднання двох держав¹³.

Співпраця поступово поглиблюється: поза Трансадриатичним газопроводом (ТАП) у 2012 році оголошено про будівництво ще одного Транс-Анатолійського трубопроводу (ТАНАП), а у наступні роки передбачається завершити проект будівництва залізниці Баку – Тбілісі – Карс (БТК), що є гарантією поставки енергоносіїв до Європи. БТК крім того виступає єдиною ланкою Євразійського залізничного коридору між Лондоном і Шанхаєм – альтернативою Транссибірської магістралі Росії. Президент Туреччини закликав учасників трійки завершити створення зони вільної торгівлі, що вже підтверджується домовленостями Туреччини з Грузією й Азербайджаном¹⁴.

Результати об'єднаних зусиль вже відчутні: Грузія й Азербайджан до того ж поза згаданим енергетичним фактором вирішують проблему озброєння своїх армій. Створена двостороння турецько-азербайджанська робоча група для співпраці з виробництва військової техніки (безпілотних літаків, звичайних літаків і бронетехніки). Турецька сторона виступає не тільки як консультант, але й як учасник всіх оборонних проєктів. Три держави провели перші тристоронні військові навчання, планують у майбутньому взяти участь у навчаннях з НАТО.

Таким чином, політико-дипломатичний трилатералізм має позитивні наслідки для всіх його учасників, вузькі національні інтереси яких стали загальними інтересами широких переваг всієї трійки. Таким чином, трійка фактично ізолювала Вірменію від трубопроводів і залізниці, а також розширює турецький вплив у регіоні, на який претендує Росія та яка намагається здійснювати на Кавказі власну владну політику.

Не дивно, що саме Туреччина зацікавилася цим, далеким від стабільності регіоном з метою заповнити вакуум безпеки, що викликало невдоволення Москви.

Не слід також забувати, що в згаданому трикутнику існують і свої проблеми. І Азербайджан, і

Туреччина залежать від російського ринку та енергоносіїв. Глибоко різняться країни і своїм менталітетом: православна Грузія і мусульманські Туреччина і Азербайджан. Таким чином, сторонам трійки необхідний час для поглиблення взаєморозуміння. Хоча не виключено, що після певних подій Москва займе в питанні Кавказу жорсткішу позицію, щоб не випустити з своїх рук настільки важливий для Росії геостратегічний регіон.

У контексті посередництва у врегулюванні регіональних конфліктів та зміцнення своєї ролі й покращення безпекової ситуації в регіоні Туреччина свого часу виступила посередником у врегулюванні конфлікту між Пакистаном та Афганістаном.

У цілому, позиціонуючи себе модератором процесів порозуміння між або всередині «проблемних» країн регіону, Турецька Республіка вкотре продемонструвала здатність знаходити спільну мову з усіма причетними сторонами (що не завжди можуть собі дозволити країни Заходу), і, відповідно, здійснювати певний вплив на розгляд цих процесів на світовому рівні та прийняття відповідних рішень.

В аналітичних колах досить часто зустрічається думка про те, що Туреччина, у силу своєї наростаючої сили, буде формувати інший курс зовнішньої політики, акцентуючи свою увагу в більшій мірі на Схід і, у міру досягнення своїх цілей, Анкара буде поступово витіснити США і Захід із «зони своїх інтересів».

Однак, доти Туреччина балансуватиме між інтересами своїх стратегічних партнерів – США, Європи і Росії. Вже зараз Анкара виявляє самостійність у зовнішній політиці та виборі дипломатичного інструментарію. Особливо якщо брати до уваги наростаюче співробітництво Туреччини й Ірану в енергетичній сфері усупереч попередженням США. І це, безумовно, не може не вказувати на подальше корегування зовнішньої політики і дієвої дипломатії Турецької Республіки в майбутньому.

Політичне керівництво Турецької Республіки чітко усвідомлює, що успішну зовнішню політику можна проводити лише за умови наявності сильної дипломатичної служби¹⁵. Додаткове фінансування зовнішньої політики Турецької Республіки в складних посткризових умовах свідчить про важливість, яка надається урядом країни питанню турецької присутності у світі¹⁶.

¹⁵ «Закон про заснування та функції МЗС ТР» № 4009 (4009 sayılı 'Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun').

¹⁶ Давутоглу Ахмет. Региональный поход к глобальному миру / А. Давутоглу // Россия в глобальной политике. – 2010. –

¹³ Michael Hikari Cecire. Turkey-Georgia-Azerbaijan: Trilateralism and the Future of Black Sea Regional Geopolitics. – Режим доступу: <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12837-turkey-georgia-azerbaijan-trilateralism-and-the-future-of-black-sea-regional-geopolitics.html> [19.02.2017]

¹⁴ Чубрикова О.А. Турция, которую мы не знаем / О.А. Чубрикова. – Харьков: Фолио, 2011. – 255с.

На окрему увагу заслуговує модель дипломатії, традиції та досвід організації дипломатичної діяльності Турецької Республіки кінця ХХ – початку ХХІ століття¹⁷.

Зокрема, зазначене стосується кризового та посткризового періоду. Складні економічні умови, в яких Турецька Республіка, як й інші країни, опинилась у 2008 році, не стали приводом для більш виваженого фінансування зовнішньополітичної діяльності, а навпаки – посткризовий період характеризується відкриттям нових дипломатичних місій, оскільки істеблїшмент Турецької Республіки розуміє, що це – інвестування на довгострокову перспективу, яка не повинна ігноруватися через тимчасові фінансові труднощі¹⁸.

Незважаючи на низку таких чинників, як: швидкозростаюча роль Турецької Республіки, географічна близькість країн, відносна рівність потенціалів, висока динаміка політичного діалогу та відсутність будь-яких проблем (цей фактор є суттєвим, враховуючи, що майже з усіма країнами регіону та країнами, які є стратегічними партнерами Туреччини, вона має або поточні проблемні питання, або історичні), Україна поки що недостатньо використовує турецький вектор у своїй зовнішній політиці¹⁹.

Враховуючи, що Турецька Республіка має всі шанси вже в недалекій перспективі перетвориться на серйозного гравця в регіоні, поглиблення двостороннього співробітництва з Туреччиною набуває дедалі більшої актуальності та відповідає національним інтересам України. Проте слід також мати на увазі, що в окремих сферах інтереси України та Туреччини є подібними, а в окремих сферах, зокрема реалізації проектів з будівництва нафто- та газопроводів, Туреччина є конкурентом України.

Щоб коротко охарактеризувати основні завдання турецької зовнішньополітичної служби доцільно привести слова діючого Міністра закордонних справ Турецької Республіки Ахмета Давутоглу: *«...наразі немає лінії дипломатії, а є площина дипломатії, і ця площина – увесь світ»*²⁰.

№ 1. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/42/13268.html> [22.12.2016]

¹⁷ «Закон про заснування та функції МЗС Турецької Республіки» № 4009 (4009 sayılı 'Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'). – Режим доступу: www.mfa.gov.tr

¹⁸ У регіоні Чорного моря з'явиться атомна електростанція, Туреччина будуватиме нову АЕС. Україна повинна розпочати атомні переговори з Туреччиною. – Режим доступу: <http://geostrategy.ua/node/497> [01.04.2017]

¹⁹ www.mfa.gov.tr – Офіційний сайт Міністерства закордонних справ Турецької Республіки. [03.04.2017]

²⁰ Davutoğlu, Ahmet. Stratejik Derinlik / Ahmet Davutoğlu. – İstanbul: Küre Yayınları. – 2009. – 236p.

Незважаючи на всю складність переговорного процесу, європейський напрямок традиційно посідає одне з пріоритетних місць у зовнішній політиці і дипломатії Турецької Республіки. У цілому перебіг подій на євроінтеграційному напрямі свідчить про налаштованість Брюсселя розвивати діалог з Анкарою і тримати її у своїй орбіті.

Разом з тим, очевидно, що у відносинах між Турецькою Республікою та Європейським Союзом накопичилася критична маса суперечностей, вирішенню яких може сприяти лише прояв значної політичної волі з обох сторін²¹.

Якщо розглядати діалог Європейський Союз – Турецька Республіка через призму інтересів України, турецький досвід просування на європейському шляху становить особливий інтерес для України в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Важливим є налагоджений механізм обміну інформацією та досвідом у сфері ведення політичного діалогу з ЄС як на рівні зовнішньополітичних відомств, так і на секторальному рівні. Вивчення турецького досвіду допоможе Україні «обійти гострі кути» у подальшому переговорному процесі з ЄС.

Станом на сьогодні Туреччина є одним з провідних партнерів України та, враховуючи історію становлення та розвитку двосторонніх відносин, саме Турецька Республіка може стати стратегічним партнером України в повному розумінні даного терміну, а не на рівні політичних заяв²².

З огляду на європейський вектор зовнішньої політики України, українсько-турецькі двосторонні відносини набувають додаткового значення, враховуючи, що член НАТО Турецька Республіка має аналогічну ціль – набути членство в Європейському Союзі.

Унікальний досвід Туреччини на «європейському» напрямку можуть бути використані для реалізації стратегічно важливих зовнішньополітичних інтересів нашої країни. Крім зазначеного, Туреччина є цікавою для нашої держави з точки зору енергетичної безпеки, враховуючи, що в недалекій перспективі вона стане важливою транзитною країною, якою транспортуватимуться каспійські та близькосхідні вуглеводні²³.

²¹ Türk dış politikasının analizi. – İstanbul, 2016. – P. 111-116.

²² Чекаленко Л.Д., Ціватий В.Г., Васильєва М.О. Турецька Республіка початку ХХІ століття: традиції, зовнішньополітична стратегія, інституційна модель (неупереджений погляд з України) / Л.Д. Чекаленко, В.Г. Ціватий, М.О. Васильєва // Зовнішні справи. – 2014. – № 01. – С. 22-27.

²³ Davutoğlu, Ahmet. Stratejik Derinlik / Ahmet Davutoğlu. – İstanbul: Küre Yayınları. – 2009. – 236p.

Отже, усе це разом узятє дає підстави турецькій стороні розраховувати на значні дивіденди від політичної діяльності, спрямованої на розширення власних меж впливу і поглиблення на засадах взаємозалежності своєї присутності в мусульманському світі.

Геополітична, глобальна і регіональна ситуація, що склалася навколо країни, диктує Турецькій Республіці необхідність формування нової зовнішньополітичної стратегії та вибору відповідного дипломатичного інструментарію.

Оновленими засадами такої зовнішньої політики і дипломатії стали наступні фактори: відсутність явних зовнішніх загроз; високі темпи внутрішнього економічного зростання; наявність могутньої армії XXI століття в регіоні; оточення слабкими сусідами.

Усе це разом узятє дає підстави турецькій стороні розраховувати на значні дивіденди від полі-

тичної та дипломатичної діяльності, спрямованої на розширення власних меж зовнішньополітичного впливу й поглиблення на дипломатичних засадах взаємозалежності своєї присутності в мусульманському світі.

На окрему увагу заслуговує модель дипломатії, історичні традиції та досвід організації дипломатичної діяльності Турецької Республіки кінця XX – початку XXI століття. Геополітична, глобальна і регіональна ситуація, що склалася навколо країни, диктує Турецькій Республіці необхідність формування нової зовнішньополітичної стратегії та вибору відповідного дипломатичного інструментарію в контексті історичної ретроспективи і перспективи.

Зазначена проблематика потребує своїх подальших наукових досліджень, з метою впровадження досвіду Турецької Республіки в українській політико-дипломатичній та інституціональній практиці.

Tsivatyi V.G. The Republic of Turkey and its Model of Diplomacies of the XXI century: Introductory Measurement

The modern challenges of political and economic structure of international relations have led to the emergence of a number of models and patterns of state-building. Among these, the Turkish model of democracy as a platform for leadership in Muslim society of the region has a great scientific and practical interest. The attention is focused on the features of formation and development models of diplomacy of the Republic of Turkey in terms of the polycentric world of the XXI century.

Key words: Turkish model, modern challenges, democracy, projects, institutionalization, foreign policy, diplomacy, Republic of Turkey, Ukraine.

Циватый В.Г. Турецкая Республика и ее модель дипломатии XXI века: интродуктивное измерение / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

Современные вызовы и угрозы мировой и региональной безопасности, нерешенные проблемы политического и экономического международного порядка жизни привели к появлению ряда новых, еще не апробированных моделей и схем развития государств. Среди них – турецкая модель демократии в качестве платформы для лидерства в мусульманском обществе региона имеет несомненный научный и практический интерес. Внимание акцентируется на особенностях формирования и развития модели дипломатии Турецкой Республики в условиях полицентричного мира XXI века.

Ключевые слова: турецкая модель, современные вызовы, демократия, проекты, институционализация, внешняя политика, дипломатия, Турецкая Республика, Украина.

Стаття надійшла до редакції: 15.02.2017

Рекомендовано до друку: 02.03.2017